

Особливості семантики та вживання гідронімів у текстах українських замовлянь

Останнім часом науковці все частіше звертаються до дослідження окремих лексико-семантичних груп народної словесності. Так, особливо значущими є оніми на позначення водного простору, які неодноразово ставали предметом наукових студій. Проте гідроніми, вживані в текстах українських замовлянь, і досі залишаються малодослідженими або ж потребують додаткового вивчення.

Вода, за народними уявленнями, – одна з найперших та найголовніших стихій, джерело життя та магічної сили, засіб очищення. Водночас вода вважається межею між цим та іншим, потойбічним світом, а також місцем проживання нечистої сили та душ померлих. Амбівалентна за своєю суттю, вода могла як допомогти, так і зашкодити. Наслідком цього є шанобливе ставлення слов'ян до води, поклоніння їй як божеству, що володіє могутньою силою (Славянские древности: Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого). У зв'язку із цим цілком закономірним видається постійне звертання до води та об'єктів водного простору в текстах українських замовлянь.

За нашими спостереженнями, вода в замовному тексті постає,

– по-перше, як місце дії, сакральний світ, центр Усесвіту, простір, де розгортається сюжет замовляння

На морі на Діяні, на острові на Кіяні, там стояв дуб, а в дубі душло, а в душлі гніздо, а в гнізді цариця: одна Кіліяна, друга Ліяна, а третя – цариця Веретениця... (Я. Новицький);

– по-друге, як місце мешкання тих істот, до яких звертається знахар або ж від яких потерпає об'єкт замовляння

...Виходя із моря Оскана – сімдесят сім дівиць прекрасні; стретілся ім преподобний Павхнутій і спросив їх: откуда ви, дівиці?... із моря Оскана, ідем в мир і людям кості ломить...» (М. Драгоманов);

– по-третє, як місце, куди відсилаються хвороби, вроки, нечиста сила тощо

Золотниче, золотниче, добрий чоловіче! Ти тут не уживай, червону кров не спивай! Іди на Чорне море, там, де ніхто не ходить... (М. Н. Москаленко, М. О. Новикова).

Також доволі поширеним є звертання до води (*водо Єлено (Уляно), водичко Йорданичко* тощо) як до помічника, що має надприродні сили й покликаний надати допомогу тому, хто її просить

Водо Єлено! Очищаш луги і береги, очисти мене від усього злого, болісті й слабості (М. Н. Москаленко, М. О. Новикова).

Звернімося до аналізу власних назв водних об'єктів. З усього корпусу текстів українських замовлянь, залучених до дослідження, нами було виділено близько 40 замовлянь, в яких уживаються гідроніми. Серед них найчастотнішим є власна назва *Йордань* та її варіанти (*ріка Ордана, Ордан ріка, Орданська ріка, Орданка, водичка Йорданичка* тощо – усього близько 17 випадків уживань), які зустрічаються в замовляннях різної тематики: лікувальних (від лихоманки), оберегових (від усього лихого, від пристріту, вроків), господарських (від більма, для зупинення крові у тварин) та суспільно-побутових (для вдалого рішення суду). Слід зазначити, що таке розповсюдження власної назви *Йордань* не випадкове, адже Йорданом у народі називають і свято Водохреща, і місце на річці, де святять воду на Водохрестя, і відповідно, воду, яка є святою і тому має цілющі властивості. Також Йордан в українському світосприйманні – ідеальна річка (В. Жайворонок), тобто фактично є узагальненим, збірним образом води, ріки.

Осібною групою серед назв водного простору стоять оніми на позначення колодязів (*Іван, Денис, Роман, Прокіп, Аврам*), які

є доволі поширеними в текстах замовлянь. І це не випадково, адже східні слов'яни здавна шанували водні джерела, зокрема колодязі, до них зверталися, поклонялися й приносили жертви. Крім того, колодязі, як підземні джерела, вважалися межею між двома світами, переходами між потойбіччям та людським світом (Славянские древности: Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого). Серед онімів, які відзначаються невисокою частотністю використання, виділяємо: *Дунай*, *Чорне море*, *Сине море*. Так, наприклад, власну назву *Дунай* зустрічаємо в шістьох замовляннях від пристріту, зубного болю, укусу змії, переполоху, порухи та для вдалого рішення суду. У цих текстах гідронім *Дунай* позначає або місце, куди відсилаються хвороби, або простір, де розгортається сюжет замовляння. В. Жайворонок зазначає, що «раніше дунаєм звалося будь-яке водоймище, оскільки саме слово означає воду взагалі» (В. Жайворонок). І це підтверджує етимологія лексеми *дунай*, що походить з праслов'янського *Dunajь, яке корінням сягає кельтсько-латинського *Dānuvius* (*Dānubius*), що означає назву верхньої течії Дунаю і споріднене з авестійським *dānu* – «річка», давньоіндійським *dānu* – «текуча рідина», осетинським *don* – «річка» (Етимологічний словник української мови: у 7 томах, том 2). Уживання оніма Дунай у значенні узагальненого образу ріки, живого водного потоку повною мірою характерне і для замовлянь. Назви *Чорне море*, *Сине море* теж не є поширеними і зустрічаються в кількох замовляннях. Зокрема, Чорне море зазвичай означає простір, куди відсилаються хвороби, нечиста сила, а Сине море є центром розгортання сюжету (чорний колір зазвичай асоціюється з підземним негативним світом, а синій – це, по-перше, природний колір моря, а по-друге, це символ шляхетності, сакральності, тому Сине море – це вищий позитивний світ, де діють добродійні надприродні сили).

Отже, гідроніми, вживані в текстах українських замовлянь, неодмінно несуть в собі прагматичне навантаження і є одним із засобів досягнення бажаного результату. Характерною особливістю цих оніматів є те, що зазвичай вони позначають не конкретні географічні об'єкти, а простір як такий, що втілює кругову модель світу, сакральний центр Усесвіту замовлянь.